

Branko Metzger-Šober

Akademija primjenjenih umjetnosti, Rijeka

29. 12. 2011.

Izvorni znanstveni rad / *Original scientific paper***Secesijska arhitektura Emilija Ambrosinija na riječkom Korzu***Glavne riječi: E. Ambrosini, secesija, kuća Schittar, kuća Milcenich-Cerniak, kuća Rauschel**Key words: E. Ambrosini, secession, house Schittar, house Milcenich-Cerniak, house Rauschel*

Ovim prilogom javnost se ukratko upoznaje s razvojem Rijeke krajem 19. i početkom 20. stoljeća te ulogom tršćanskih arhitekata na izgradnji grada. Početkom 20. stoljeća u arhitekturi Rijeke da se čitati pojavnost novog stila - secesije koja se rijetko pojavljivala u sasvim čistom obliku. Javljala se kao kompromisno rješenje »starog« - historicističkog stila i »novog« - secesijskog stila, a prilagođavala otvorenosti investitora. Tršćanin Emilio Ambrosini je bio prvi arhitekta koji u riječku arhitekturu unio elemente secesije. Rođen u Trstu, školovan u Grazu, po zanimanju arhitekt, ostvaruje svoj životni arhitektonski opus u Rijeci. Primjerci secesijske arhitekture ostvareni u tom gradu ponikli su iz njegova arhitektonskog biroa, poput onih najreprezentativnijih na Korzu kao što su kuća Rauschel (bivši hotel »Royal«), kuća Schittar i kuća Milcenich-Cerniak. Nadogradnjom tih kuća Emilio Ambrosini je uspio pročistiti svoj stil ostvarujući ih kao građevine u pravoj secesijskoj maniri zahvaljujući otvorenosti investitora koji su prihvaćanjem secesije težili svoju (riječku) arhitekturu izjednačiti sa srednjoeuropskom. Naručitelji koji u Ambrosinijevom radu vide sigurnost investicije zahtijevat će inovacije u gradnji svojih zdanja shvaćajući da arhitektura može postati njihov društveni i politički odraz. Stoga će, ne bi li ukazali na sebe kao predstavnike novog društva koji žive kozmopolitskim životom, u srazu s razvojem tehnologije i društvenih strujanja, potaknuti Ambrosinija na kreativna razmišljanja o ostvarenju »novog« u arhitekturi.

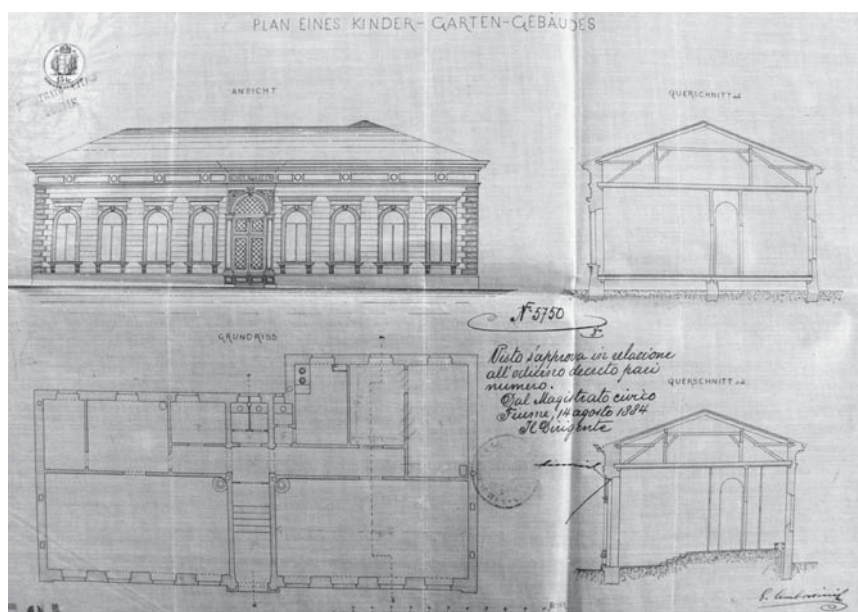
Rijeka se tijekom 19. stoljeća preobražava i nalikuje velikom gradilištu kojim od tipična mediteranskog gradića postaje industrijsko i pomorsko središte svjetskog značaja. Grad postupno dobiva velegradske konture¹. Izgrađen je i cijeli komunalni sustav, poput plinovoda 1850. godine, kanalizacije 1882. godine, vodovoda i električne rasvjete 1895. godine, a 1899. godine uvodi se tramvaj u javni gradski prijevoz.² Grad se organizira po mjeri razvijeno-ga građanskog društva u kojem gospodarsko i materijalno blagostanje u urbanitetu ostavlja neizbrisive tragove. Realizirani su vrhunski inženjerski projekti u izgradnji luke³, a arhitektura monumentalna i reprezentativna habitusa potisnut će skroman građanski bidermajer iz prve polovice 19. stoljeća⁴. Zanimljivo je da je 1910. godine Rijeka po statističkim podacima bila grad s najvećim postotkom visokih građevina u Mađarskoj - 36% građevina nadilazilo je dva kata, dok ih je u Budimpešti bilo 26%, a u Zagrebu 19%⁵.

Razvoj Trsta kao uvozno-izvozne luke i svojevrstne inačice Rijeke bio je potaknut ulaganjima Austrijanaca. Tu niču građevine u historicističkom stilu i stilu liberty, koje

su bile uzor riječkim projektantima, pogotovo na području komunalne izgradnje. Tada se u Trstu pojavila cijela plejada arhitekata, uglavnom školovanih u Grazu i Beču, čija su arhitektonska djela u pravom smislu svjedočanstva nobilnog i građanskog života. U Rijeci stoga nakon 1872. godine prednost pred drugima imaju upravo tršćanski arhitekti⁶ zbog pozitivnog ozračja o vrijednosti tršćanskog arhitektonskog iskustva. Većina njih, poput Izidora Wauchniga, Filiberta Bazariga, Giacoma Zammattia, Emilija Ambrosinija, dolaze na poziv riječkih investitora. Angažirati tršćanskog arhitekta za nekoga tko će uobličiti želju i poslovnu ambiciju investitora oduvijek je predstavljalo provjereno i sigurno rješenje⁷. Tim su činom riječki investitori ukazivali na važnost Trsta gledajući u njemu nešto što bi htjeli dobiti, urbanitet koji bi vrijedilo prenijeti kao simbol dobra ukusa i visokog građanskog standarda⁸.

Emilio Ambrosini u Rijeku dolazi 80-ih godina 19. stoljeća i tu ostvaruje svoju profesionalnu karijeru. Točan podatak o njegovom doseljenju u Rijeku nemamo.

Emilio Ambrosini⁹ rođen je 21. kolovoza 1845. godine u Trstu. Obrazovanje stječe pohađajući škole u rodnome

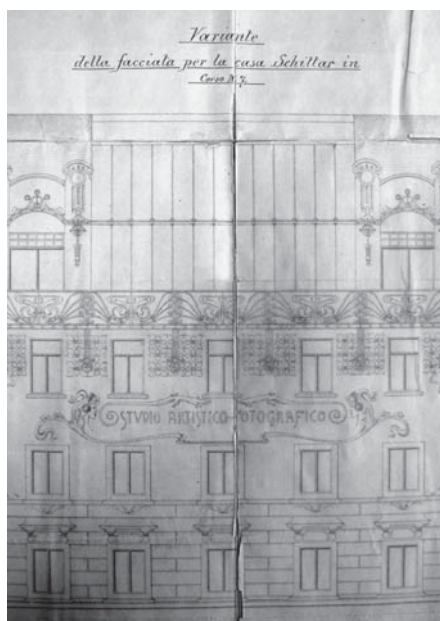
Nacrt Asila Clotilde s potpisom E. Ambrosinija iz 14. 7. 1884. / Project sketch by Asilo Clotilde with signature E. Ambrosinija 14. 7. 1884.

gradu. Iz arhivske dokumentacije doznajemo da je s 23 godine završio Brodograđevnu školu, dok ga kasnije u registru polaznika Trgovačke i pomorske akademije pronalazimo kao polaznika 1. i 2. kursa (1869./70. i 1870./71.) koju uspješno završava¹⁰. Nakon završena školovanja tri godine radi kao asistent inženjer u ratnoj mornarici. Daljnje školovanje nastavlja u Grazu 1874. godine, gdje upisuje Carsku i kraljevsku visoku tehničku školu, koja će kasnije postati Politehničkim fakultetom¹¹. Završne ispite dvogodišnjeg studija polaže u razdoblju od 6.-20. srpnja 1876. godine, a vjerojatno sa zadnjim položenim ispitom iz Temelja konstrukcija za visokogradnju 20. srpnja 1876. godine stječe pravo na diplomu. Studijem u Grazu Ambrosini ovladava vrlo širokim spektrom znanja koje obuhvaća niskogradnju (ceste, tuneli, mostovi, željezničke pruge), hidrogradnju (kanaliza-

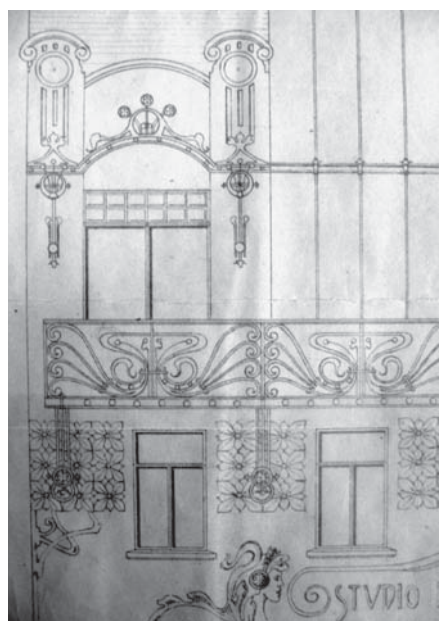
cije, luke, brane) i visokogradnju (stambeni i industrijski objekti). Nameće se zaključak da se radi o naobrazbi građevinskog inženjera, budući da su uvjeti za stjecanje toga zvanja i danas vrlo slični. Studij mu nije omogućavao užu specijalizaciju jer se školovao po politehničkom modelu, uz veliki udio prirodnih znanosti, što mu je donijelo i određenu svestranost. Takav način školovanja omogućio mu je da posjeduje opća znanja i teorijsko poznavanje struke inženjera, što će mu u budućem radu biti od velike koristiti. Bio je osposobljen da definira tehnologiju građenja i rješava probleme u njegovu izvođenju statičkim proračunima koji provjeravaju stabilnost građevina, kao i da svoje zamisli jasno prikaže u detaljnom nacrtu. Mogao je raditi i kao nadzornik gradilišta ili kao rukovoditelj radova i građenja, što je u vrijeme boravka u Rijeci i prakticirao.

Korzo s kućom Schittar s početka 20. st. i danas / Korzo with the Schittar house at the beginning of the twentieth century and today

Novi prijedlog za izvedbu fasade datiran 24. 7. 1905. / Draft sketch for the new facade, dated 24 July 1905

Detalj s projekta nove fasade kuće Schittar iz 1905. (atika) / A detail from the new facade draft for the Schittar house from 1905 (atika)

Detalj kuće Schittar / Schittar house detail

Nakon završena studija u Grazu vraća se u Trst, gdje se zapošljava kao asistent u građevinskoj firmi Naglos&Buzzi u kojoj radi do 1879. (1881.?) godine. Rađajući u Naglos&Buzzi¹² pružila mu se mogućnost da kao asistent sudjeluje na raznim projektima gradnji samostojnih kuća i tvornica, obnova unutrašnjosti, dogradnji, nadogradnji potkrovlja, nadstrešnica, čime je stjecao veliko iskustvo koje će primijeniti u kasnijem radu¹³.

Ambrosini od trenutka dolaska u Rijeku stvara vrlo pozitivnu klimu javnoga mnijenja u pogledu arhitekture koju projektira i gradi. Od prvoga zadatka – »Asila Clotilde«¹⁴, koji je 1885. godine naručila Gubernija - povjerenje u njegov rad je sve veći. Zašto mu je ukazano takvo povjerenje, na osnovi kojih preporuka dobiva tu narudžbu ostaje nepoznato, no ona je mladom inženjeru donijela potvrdu kreativnih potencijala i osigurala nove naručitelje.

Dječji vrtić »Clotilde« se gradi uz zapadni dio Giardina pubblica¹⁵, najznačajnijeg riječkog perivoja formiranog u 19. stoljeću. Radi se o dijelu perivoja koji je bio problematičan zbog vlažnosti terena, a k tome i ispresijecan brojnim potočićima. Vlažnost i potoci su vjerojatno predstavljali velik problem mladom Ambrosiniju. Rješenje kojim u zgradi vrtića radi izdignutu podnu konstrukciju »čime je osiguran slobodan prostor za prozračivanje i odvlaživanje« ukazuje da je kao inženjer stekao dovoljno iskustva u svom radu te da je zasigurno imao dobru naobrazbu.¹⁶

U dječji vrtić »Clotilde« ulazilo se kroz centralno postavljen ulaz i pravokutnu vežu. Pravokutni unutarnji prostor je pomoću uskog i dugačkog hodnika odvojen na servisne i boravišne prostorije. Ove posljednje okreće prema jugozapadu, ka zelenoj površini perivoja, te im na taj način

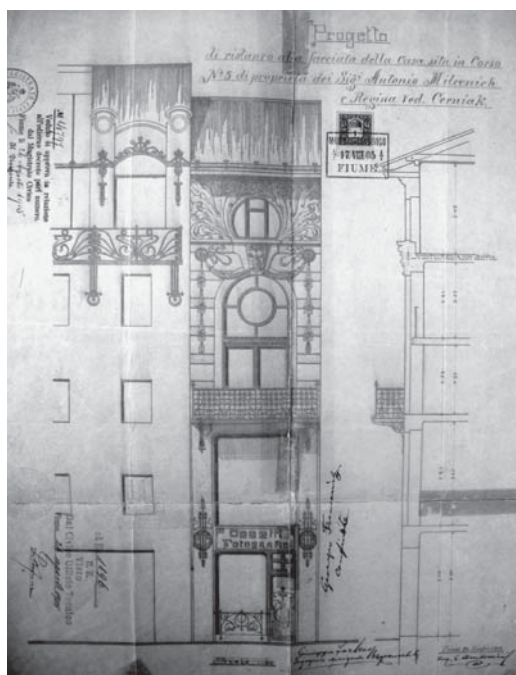
omogućava dovoljnu insolaciju na dobrobit djece koja će u njima boraviti.

Odabir neorenesansnog stila za pročelje bio je logičan izbor.¹⁷ Poznato je da se renesansa uvijek smatrala najboljim rješenjem kada je trebalo iskazati značaj njezina naručitelja, donatora ili države. Takvim oblikovanjem arhitekture dječji vrtić Clotilde veličao je plemenite geste contesse Wimpfen-Zichy i nadvojvotkinje »Clotilde«. I centralno postavljen glavni ulaz na reprezentativno pročelje vjerojatno je potaknut tim promišljanjem. Postoje dokazi koji tvrde da je »zgrada imala bogate slikane antropomorfne dekoracije«.¹⁸ Slikarije su se vjerojatno nalazile u pravokutnim okvirima i tondama na fasadi čiji su reljefni okviri ostali sačuvani do danas.

Zgradom dječjeg vrtića Emilio Ambrosini dodvorio se riječkom građanstvu i potencijalnim naručiteljima predstavljajući se u punoj stvaralačkoj poletnosti i snazi. Ambrosinijevi naručitelji su otvoreni u prihvaćanju novih ideja i stilova, otkrivši u njemu nekoga tko će svojim radom opravdati sigurnost njihova uložena kapitala.

U Rijeci će Emilio Ambrosini ostvariti svoj životni opus kao projektant velikog broja stambeno-najamnih zgrada a sudjelovat će i u oblikovanju čitavih ulica i dijelova grada sve do svoje smrti 1912. godine.¹⁹

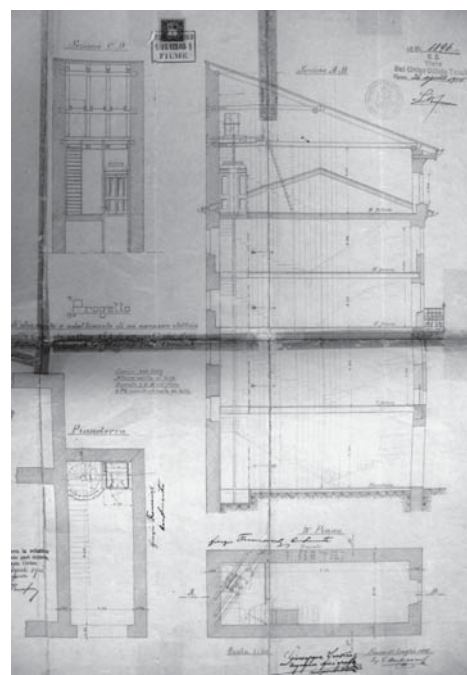
Stambena arhitektura je najzastupljenija u Rijeci, te joj većina arhitekata posvećuje i najviše pažnje. Riječki investitori, ponukani pozitivnim ozračjem vrijednosti tršćanskog arhitekturnog iskustva, putem tršćanskih arhitekata unose u građevine koje podižu modernitet, rezultat praćenja aktualnih tokova europske arhitekture. Secesija, stil prijeloma 19. na 20. stoljeće, okreće se protiv dotadašnjeg

Projekt fasade kuće Milenich-Cerniak / Facade project for the Milenich-Cerniak house

Izgled kuće danas / The house today

Presjek kuće Milchenich-Cerniak / Milchenich-Cerniak house intersection

ustaljenog historicizma zahtijevajući »nove kvalitete jer će, osim stilskih, rješavati i funkcionalne i tehničke probleme». ²⁰ U riječkim okvirima secesija kao stil objedinit će ono staro i novo, ukazat na eklektičko u sebi, budući da se rijetko pojavljivala u sasvim čistom obliku, već se prilagođavala željama naručitelja. Emilio Ambrosini, kao udomaćeni Tršćanin, ipak će se okušati u stvaranju svog vlastitog arhitektonskog izričaja udaljavajući se od stereotipnih historičističkih u potrazi za originalnim rješenjima, ali u granicama dopuštenog – novog stila koji donosi razdoblje nakon 1900. godine.

Emilio Ambrosini će svoj stil, u pravcu secesije pročistiti na nadogradnji dvokatnica Giovannija Schittara na Korzu po završetku gradnje Vile Corossacz. ²¹ Kako se radi o vještom trgovcu koji je bio svjestan vrijednosti nekretnine na Korzu, ne čudi da će težiti ostvarenju dodatnog kapitala koristeći takvu poziciju. Prvi planovi za adaptaciju zgrada datiraju iz 1903. godine. Pokazuju da se radi o dvije zgrade uličnih brojeva 7 i 9 u većinskom vlasništvu Giovannija Schittara. Obje zgrade su dvokatnice s potkrovljem i uporabnim prizemljem, od kojih se u jednoj nalazi mala trgovina drvena izloga. Konačni projekt uslijedit će 1904./05. godine kojim će se zgrade objediniti, podignuti za još jedan kat i dobiti secesijsko pročelje.

Ukras cijele zgrade bio je ostakljen prostor na zadnjem katu za smještaj foto-atelijera Ielussich. ²² Cijeli taj potkrovni prostor ostakljenog pročelja bio je otvoren balkonom prema Korzu, flankiran kutnim polukružnim zabatima uovičenim kamenim stupićima sferičnih vrhova koji skrivaju kosinu krova. Na metalnim konzolama između

dvaju pilona zabata protezala se kovana ograda sastavljena od pravokutnih polja čiji su spojevi počivali na bogato ornamentiranim konzolama. Polja su bila ispunjena vijugavim vegetabilnim uzorkom koji asocira na leptirova krila. Ostakljenje je dopuštalo fotografu Ielussichu ²³ vrlo moderan fotografski studio prirodnog osvijetljenja. ²⁴ Zbog dugih ekspozicija u kojima bi fotografirane osobe trebale stajati nepomično duže vrijeme stalno i prirodno svjetlo je bilo neophodno. Nažalost, tijekom 30-ih godina 20. stoljeća ostakljeni prostor zadnjega kata nestaje pretvarajući se u stambeni, a ostaci balkona vidljivi su ispod prozorskih okna bočnih zabata. Do nekadašnjeg fotografskog se studija kao i do stanova dolazilo sa začeljne strane kuće iz Via Adrassy ²⁵ stubištem u sredini zgrade.

Ostali stanovi u unutrašnjosti zgrade imali su cca 80 m² stambene površine s već uobičajenim rasporedom u kojem su stambene prostorije okrenute prema Korzu, a servisne prema Via Adrassy. U arhivu su se pronašle dvije inačice pročelja, a ovo današnje izvedeno je po onoj smionijoj, iako ne u potpunosti, budući da je u vrijeme izvođenja dolazilo do redukcija određenih elemenata.

Umjesto dotadašnjih uvriježenih profiliranih doprozornika i natprozornika, ovisno o katu, prozori se uovičuju plitkim reljefom: na prvom katu tročetvrtinskim krugom čije se udubine ispunjavaju grančicama maslina, na drugom stiliziranim ružama penjačicama, a na trećem frizom od 6 redova gusto složenih reljefnih kvadratnih pločica s motivom lista nalik hrastovom poslaganim u nizovima. Između drugog i trećeg kata predviđena je dekorativna površina uokvirena plitkim reljefom u čijem se središnjem dijelu na-

Detalji projekta fasade i izgled zgrade Milchenich-Cerniak danas / Facade project details and the Milchenich-Cerniak house today

lazi prostor za reklamu fotografskog atelijera u potkrovlju: Studio artistico – fotografico. S donje strane slova su trebala biti oivičena floralnim viticama nastalim iz pramenova kose ženskih lica. S gornje strane protezala su se dva guštera koja su svojim repovima i kružnim spiralnim završecima zatvarala reklamu.

Izvedeni reljef je mnogo jednostavniji i ambijentalniji jer se radi o okviru u plitkom reljefu razvedenih stabljika, listova i cvjetova perunika koje je Ambrosini mogao susresti u primorskom podneblju. Dok se radio projekt i planirala adaptacija kuće, vlasnik Giovanni Schittar, trgovac kožom, u prizemlju zgrade planira otvoriti dućan cipela. Izlog trgovine poznat je iz nacrtu datiranog 6. studenog 1903. godine. Zanimljivo je da se i danas u prizemlju iste kuće nalazi trgovina cipela.

Ponukan Schittarovom adaptacijom, njegovi prvi susjedi Antonio Milcenich i Regina udovica Cerniak odlučuju se na adaptaciju svoje kuće 1905. Godine, te kod Emilija Ambrosinija naručuju projekt. Radi se o jednoj od najjužih zgrada na Korzu. Nadzorni i odgovorni inženjer radova je Giuseppe Farkas.²⁶ Iz projekta koji je potvrdilo Gradsko vijeće 26. kolovoza 1905. godine može se primijetiti da se radi o stambeno-poslovnoj zgradi. U zoni prizemlja i mezanina iza velikih ostakljenih površina izloga svoj će prostor pronaći mala trgovina fotografske opreme - Oggetti fotografici. Prizemna zona izloga zaštićena je kovanom ogradom isprepletenom viticama i motivom kruga koji će se prenijeti na ulazna vrata poslovnog prostora. Iznad vrata Ambrosini radi mali svjetlarnik s četiri kvadrata, dok u prostoru međukatne konstrukcije okrenute prema Kor-

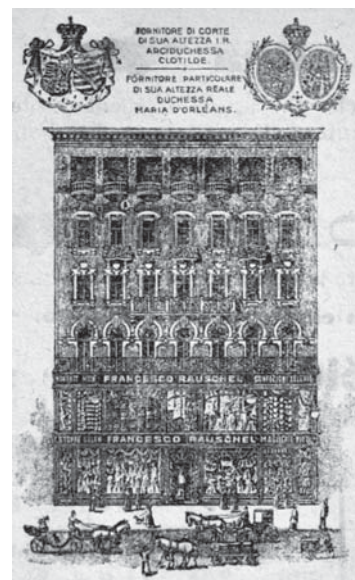
zu predviđa prostor za ispis djelatnosti dućana. Kako mu ipak nedostaje mjesta za dekoraciju, Ambrosini je planira prenijeti na glatki fasadni dio izvan ostakljenih površina. Motivi vjenčića kao da su obješeni na vertikalne trake koje nalikuju kopljima iznad kojih na prijelazu iz mezanina na prvi kat postavlja željezne konzole. Konzole svojim bazama počivaju na otvorenim cvjetovima od metalnih profila podržavajući balkon, te opet završavaju motivom kružnice. Prednja fronta balkona ukrašena je ogradom od kovana željeza kvadratna rastera, čiji su spojevi pretvoreni u otvorene cvjetove geranija.

Na balkon se iz stana izlazi kroz upečatljiva vrata koja predstavljaju donju zonu velike staklene površine koja se proteže preko dva kata. Gornja polovica se pretvara u lunetni prozor dominantnog okulusa u sredini.²⁷ Dovratnici balkonskih vrata dekorirani su grančicama lovora. Kako se dovratnici savijaju i pretvaraju u luk iznad lunetnog prozora gornjega kata, u točki njihova spoja u visokom reljefu nalazi se glava maskerona. Maskeron je figuralna dekoracija koju Emilio Ambrosini obilato koristi na fasadama. U ovom slučaju radi se o muškoj glavi razjapljenih usta. Zadnji kat zgrade otvara se tročvrtinskim kružnim prozorom koji je prvi put izveden na Vili Corossacz.²⁸ Površina fasade oko prozora ukrašena je isprepletenim viticama vinove loze. Posebnosti zgrade Milcenich-Cerniak pridonosi bogata dekorativna plastika u plitkom i dubokom reljefu u obliku grančica autohtonih biljnih vrsta.

U unutarnjem prostoru kuće Milcenich po prvi put se u Rijeci planira lift. Na iznenađujući način u unutarnjim prostorima širine 3,05 m, dubine 8,19 m Ambrosini plani-

Izgled Korza na mjestu prije izgradnje hotela Royal / Korzo before the construction of the Royal Hotel

Reklama za dućan Francesca Rauschela objavljena u Il Popolu 1909. / An advertisement for Francesco Rauschel's store published in Il Popolo 1909

ra vertikalnu komunikaciju zgradom - stepenicama i liftom kutnoga smještaja. Za stubište koristi kombinaciju zavojitog (prizemlje-mezanin) i pružnog stubišta (za ostale katove) u zadnjem dijelu, za to uzimajući lijevu stranu, dok će dijagonalnim zatvaranjem stražnjeg desnog kuta zgrade stvoriti prostor okna lifta. Lift se protezao u punoj visini zgrade sa stajalištima na svim katovima. Ukupna visina protezanja lifta kroz zgradu je bila 13,08 m, a njegova nosivost 250 kg.

Francesco Rauschel, trgovac tkaninama²⁹, poput Schittara i Milcenicha, dvojice poduzetnih vlasnika nekretnina na Korzu, odlučuje izvršiti rekonstrukciju svoje stare dvokatnice na istoj lokaciji. I on angažira već afirmiranog Emilija Ambrosinija. Na njezinom mjestu zamišlja 25 m visoku stambeno-poslovnu peterokatnicu. Promatrajući tu ideju s vremenskim odmakom, to se čini vrlo smjelom i hrabrom odlukom. Odluku je potpomogao Građevinski pravilnik koji je dopuštao tako visoke kuće ukoliko se radilo o gradnji koja u sebi nosi i komercijalne sadržaje. Dobivanje dozvole ukazuje na želju Tehničkog ureda da se jednoga dana kuće na Korzu izjednače u visinama.

Dana 2. listopada 1907. godine u »La Bilanci« izlazi članak sljedećeg sadržaja: »Danas u popodnevnom satima došao je trenutak kada se otvorio građanstvu veličanstven i lijep dućan rukotvorina u vlasništvu gospodina Francesca Rauschela u velikom i elegantnom zdanju koje je dao sagraditi na našem Korzu, kojim se htjela naglasiti važnost i ljepota novih načina gradnje modernim linijama, bogatstvom i elegancijom ukrasa.... Nova sjajna trgovina na Korzu je nedvojbeno dragi kamen i zasigurno će biti predmet divljenja Riječana i stranaca. Vrijedni divljenja su obrada kristalnih stakala izloga, koja zauzimaju dio fasade koja gleda na Korzo, bogatstvo i elegancija namještaja, lijepo složenog i raspoređenog čime se naglašava prostranost i ljepota

interijera. Pri izgradnji zdanja surađivali su mnogi majstori. Inženjer Emilio Ambrosini autor je cjelokupnog projekta: izgradnjom konstrukcije, oplošja i ornamentikom. Portali i stepeništa od željeza isporučeni su od kuće Wagner iz Beča, drvenariju je izradio majstor stolar Calogjera, rukohvate od željeza izradio je majstor kovač Domicich, šipke, kristalna

Današnji izgled kuće ex kuće Rauchel (hotel Royal) / The house today (hotel Royal)

stakla i ogledala radi tvrtka Stainer i Weisz, ornamente u mesingu izvodi tvrtka Zempler iz Beča, soboslikarske radove i dekoracije izvodi slikar Crespi. Umjetničko uređenje velikih izloga su djelo stručnjaka I. Todla koji se usavršavao u Dresdenu. Stoga možemo pohvaliti poduzetnost i dobar ukus gospodina Rauschela zbog kojeg se naša Rijeka može dičiti novim zdanjem i novom ponudom; što zbog veličine i raskoši ambijenta, što zbog kvalitete ponude koja se može mjeriti s najpoznatijim trgovinama u svim velikim gradovima.»³⁰...

Iz navedenog članka doznajemo da je Emilio Ambrosini bio autor projekta zgrade.³¹ Osim toga ukazuje na činjenicu da se odabirom suradnika na opremanju interijera i eksterijera vodilo računa o visokoj kvaliteti izvedbe i o dobrom ukusu naručitelja, koji je očito htio da njegovo zdanje zablista sjajem srednjoeuropskih robnih magazina. Zdanje je trebalo potvrditi Rauschelovo mudro investiranje u ovaj moderni objekt kojim je izjednačio riječku arhitekturu sa srednjoeuropskom.

Zdanje ima dva valorizirana pročelja. Ono okrenuto Korzu predstavlja pravo remek-djelo riječke secesije. Pročelje se otvara velikim ostakljenim prizemljem i mezaninom koji su namijenjeni trgovini. Balkonom prvoga kata jasno odvaja stambeno-najamni od trgovačkog dijela. Visoki raspon prizemlja i mezanina, s velikim staklenim površinama umetnutim u majstorski izvedene okvire od li-

jevanog željeza, asocira na zgrade Otta Wagnera ili na one koje nastaju pod utjecajem Wagnerove arhitektonske škole. Otvaranjem prizemlja i mezanina, odvajanjem stambene zone od trgovačke jasno se daje do znanja različitost funkcija zgrade. Transparentno i »lagano» prizemlje i mezanin nasuprot »teških» gornjih katova donijet će u ovom slučaju zanimljivo pročeljno rješenje, iako je takav način promišljanja u Wagnerovoj školi zanemaren nakon 1901. godine.

Francesco Rauschel, vlasnik zgrade i trgovac koji se bavio prodajom tkanina i pozamanterije, u početku je otvorio vlastiti dućan o čemu saznajemo iz lokalnog tiska povodom njegova otvorenja 2. listopada 1907. godine.³² Kasnije je odlučio iznajmiti taj atraktivni prostor drugim trgovcima istovjetna asortimana - braći Papetti. Do danas je cijeli spomenuti prostor ostao u domeni iste djelatnosti koja se dotiče prodaje tekstila.

Protezanjem balkona iznad ostakljena mezanina odvaja se stambeno-najamni dio od trgovačkog. Željezna ograda balkona izvedena je majstorski u već prepoznatljivom nizu međusobno spojenih pravokutnih dekorativnih polja. Ona sadrže nizove spojenih kružnica koje predstavljaju stilizirane cvjetove u formi buketa ili košare iznad kojih se protežu zavojite vitice. Na balkon se izlazilo kroz sedam balkonskih vrata, međusobno odvojenih panelima obrubljenim užljebljenjem. Radi se o otvorima vrata koja imaju polukružni nadvoj s potkovastom bordurom, naglašenom

Detalji fasade ex kuće Rauschel (hotel Royal) danas / Facade details of ex house Rauschel (hotel Royal) today

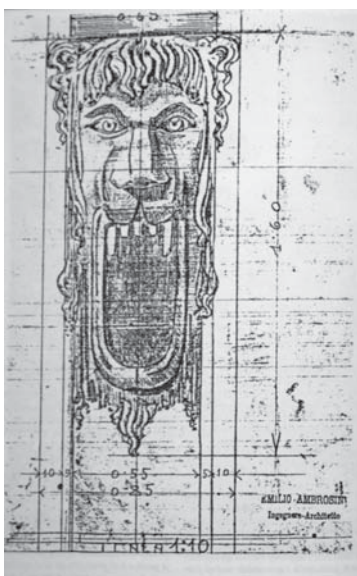
Izgled fasade na strani nekadašnje ulice Via Andrássy (današnja Adamićeva ulica) / The facade where there used to be Via Andrássy (today Adamić Street)

vijencem ispletenim od kestenova lišća. Središnji dio pročelja ritmiziran je nizovima jednostavnih dvokrilnih prozora koji se na pojedinim mjestima pretvaraju u balkone. Prozori na drugom i trećem katu ukrašeni su reljefom s motivom ruža kojim se upotpunjuju jednostavne pravokutne profilacije prozora. Osim motiva ruže natprozornike krase i girlande opletenog cvijeća postavljene na paralelna užljebljenja koja prate oblike natprozornika prozora trećeg kata. Pročelje završava nizom otvorenih lođa zadnjega kata koje predstavljaju chiaro-scurni završetak pročelja, kojem ritam osvijetljenih i zatamnenih površina pruža dimenziju

razigranosti. Sve lođe imaju, poput balkona, imaju ispupčene kovanoželjezne ograde. Prilikom njihove gradnje došlo je do promjene ideje o namjeni objekta. U početku je zgrada zamišljena kao stambeno-poslovna s nizom stambenih prostora u svrhu njihova iznajmljivanja, da bi kod gradnje zadnjeg kata bilo odlučeno da se stambeni prostor prenajmijeni u hotel imena »Royal».³³

Pročelje okrenuto prema Via Andrássy prati sličnu morfologiju kao i ono okrenuto Korzu. Korzo postaje poslovno-trgovačka, a time i omiljena šetališna zona, pa Rauschel traži mogućnost pristupa skladištima trgovine sa strane Via

Detalj nacrt za glavu maskerona i njegova izvedba / Sketch detail – for the mascarón head and its execution

Andrassy. U tom smislu podnosi molbu Tehničkom uredu grada Rijeke. Molba je u početku bila odbijena kao neprovediva zbog vrlo gustog prometa tom ulicom. Kasnijim premještanjem tramvajske stanice dalje od zgrade stvorit će se uvjet kojim se omogućuje pristup opskrbnim kolima budući da se skladišni prostor magazina planirao u prizemlju zgrade. Time se rješavao i problem funkcioniranja hotela u koji se ulazilo kroz Via Andrassy.

Iako se ne radi o pročelju koje zadire u tkivo grada kao pročelje na Korzu, Ambrosini mu pridaje jednaku važnost u oblikovanju. Po vertikali je podijeljeno na dva dijela čije se horizontalne ravni ne poklapaju. Uži dio označava prostor unutrašnjeg stubišta koje se po svojoj osi proteže iznad portala i čini niz od tri dvokrilna prozora, te u ravni zadnjeg kata para dvokrilna. Anita Antonniazza Bocchina navodi da je izrada portala pripala 1918. godine Mariju Ambrosiniju.³⁴ Portal je zanimljiva oblika. U visokom nadvratniku ovalnog završetka s voluticama, umjesto uobičajenog pravokutnog zastakljenog nadvratnika, tzv. oberlichta, ubacuje u postojeću neprozirnu zidanu površinu dvije četvrtine kružnice stvarajući oblik slova Y.

Drugi dio pročelja, onaj širi, vrlo je sličan onom na Korzu, pogotovo njegova dekoracija. Radi se o udvojenim balkonskim otvorima i prozorima. Ono što privlači pažnju je visoki reljef koji prikazuje lavlju glavu razjapljenih čeljusti. Dekorativni reljef nalazi se na bočnoj strani šireg i dominantnijeg dijela pročelja. Znamo da je Emilio Ambrosini autor nacрта dekorativnog reljefa budući da se crtež s njegovim potpisom pronašao u privatnom arhivu obitelji Rizzo u Trstu. Izvođač tog reljefnog dekorativnog ukrasa je Domenico Rizzo, pa bismo mogli zaključiti da je izvođač i svih ostalih. Iznad glave lava nalazi se vaza iz koje izlaze grane lišća i cvijeća koje nestaju nad lukovima

otvorenih lođa.

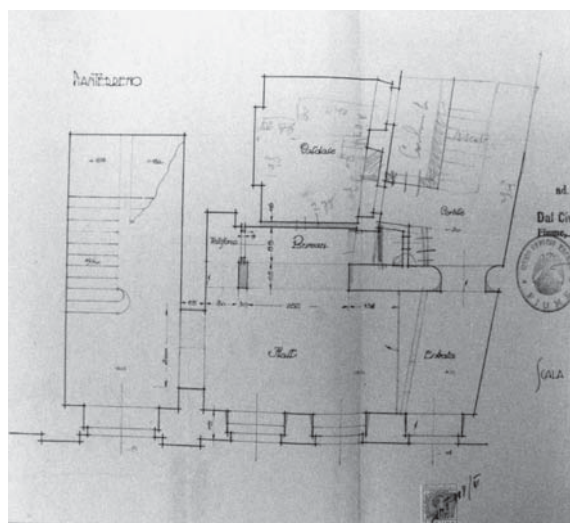
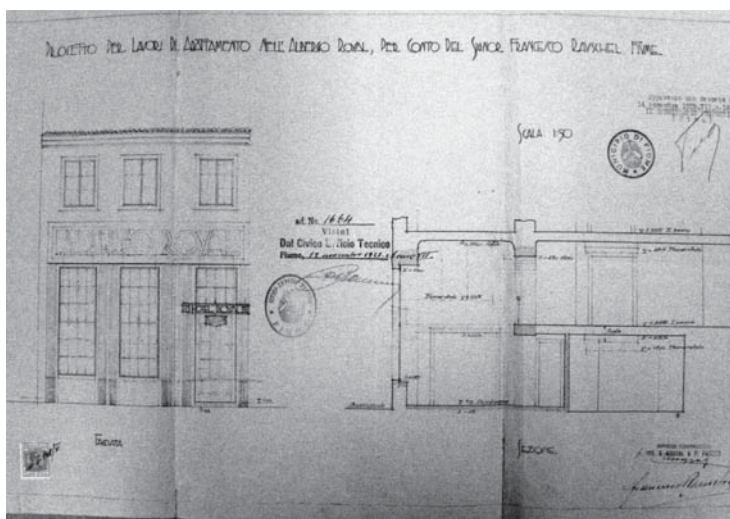
Izgled pročelja pokazuje da je Emilio Ambrosini njegovao duh mjesta u kojem građevina nastaje. Uporaba otvorenih balkona čuva mediteranske ambijentalne karakteristike, a uporaba pročeljne plastike s motivima kesteno-va lista, maslinovih grančica, vrtnih ruža pokazuje da je to univerzalni niz obilježja koji će se pojaviti i na nekim bečkim palačama; postaje jasno da se riječki i bečki genius loci preklapaju.³⁵

Unutrašnjost zgrade bivšeg hotela »Royal« može se lako čitati kroz izgled vanjskih pročelja. Budući da se radi o zdanju koje je u sebi sadržavalo poslovni dio (trgovinu tkaninom i pozamanterijom) i ugostiteljski dio (hotel), lako je pretpostaviti da su unutarnje prostorije hotela bile orijentirane oko centralno postavljenog prostora hodnika koji je odvajao prostorije na oba pročelja.

Utvrđivanjem stanja unutar zgrade možemo zaključiti da većih preinaka nije bilo. Dio zgrade koji se odnosio na trgovinu tkaninom i pozamanterijom ostao je gotovo netaknut u svom unutarnjem izgledu koji je vjerno i vješto opisan novinskim člankom povodom otvorenja trgovine »Rauschel« 1907. godine. Moglo se raditi o manjim zahvatima kojima se taj prostor prilagodio uvjetima standarda današnjih trgovina. Rekonstrukcije koje su se izvodile u dijelu koji se odnosio na hotelski smještaj gostiju na prvom, drugom, trećem i četvrtom katu išle su u pravcu rušenja ponekih pregradnih zidova i poništavanja prostora nekadašnjih hotelskih soba pretvarajući ih u veće i komotnije urede Županije. Još je uvijek jasno čitljiva vertikalna komunikacija zgradom koja je išla dvokrakim stubištem s međukatnim odmorištem osvijetljenim staklenim prozorima, vidljivim na pročelju okrenutom bivšoj Via Andrassy. Prozori stubišta su prepoznatljivi zbog denivelacije s

Detalji hodnika, prozora i vrata unutrašnjeg prostora ex hotela Royal / Hall, windows and room doors details of ex hotel Royal

Detalji nacrtu za adaptaciju iz projektne dokumentacije datirane 12. 11. 1928. / Adaptation draft details from the project documentation dated 12 November 1928

ostatkom prozorskih i balkonskih otvora na fasadi. Stubište je zatvoreno željeznom ogradom drvenih rukohvata koja prati motiv balkonskih ograda fasade, stiliziranih cvjetova kružnog oblika čije su izvijene stabljike s pupoljcima isprepletene u donjoj polovici ograde.

Unutarnje prostorno rasprostiranje katova je gotovo identično. Na svaki od njih ulazi se sa stubišta, bočno postavljenog unutar korpusa zgrade. Ulazi se u prostor nalik holu u obliku slova L, koji u dijelu koji gleda na kortil zgrade prelazi u hodnik osvijetljen prozorima metalnih okvira. Na svakom katu se nalazi cca osam soba, od kojih su neke bile prolaznog karaktera. Od hola i hodnika većinom su bile odvojene udvojenim dvokrilnim vratima premošćujući

širinu nosivog zida. Ovisno o katu, neke od soba imale su izlaze na balkone ili lođe. Od originalnog uređenja interijera još uvijek možemo pronaći vrata i prozore secesijskih nadvratnika i natprozornika koji pridonose ambijentalnosti vremena u kojem je hotel izgrađen. Hotel je brojao oko 40 soba, dok današnjom unutarnjom preraspodjelom ima 36 prostorija.³⁶

Vertikalna komunikacija unutar zgrade bila je omogućena i liftom za koji postoji projektna dokumentacija u Državnom arhivu Rijeka. Datirana je 29. svibnja 1907. godine, a potpisao ju je Ambrosinijev nekadašnji poslovni partner inženjer Carlo Conighi. Iz projekta se jasno vidi da je naručitelj projekta za lift kuće na Korzu bio Francesco

The facade today

Detalji lođa zadnjega kata / Last floor balcony details

Rauschel.³⁷ Osim toga, uz projekt se nalazi i izvedbena dokumentacija mehanizma za lift mađarske firme iz Budimpešte koja ga je i postavila. Nosivost lifta je iznosila 350 kg, a okno lifta se protezalo punom visinom kuće Rauschel.

Nedoumica koja se može stvoriti oko unutarnjeg rasporeda je prostor prizemlja i mezanina, te prvog kata. Iz današnjeg stanja interijera jasno je vidljivo da je zgradi pridružena unutrašnjost susjedne dvokatnice koja se naslanja na kuću Rauschel. Pitanje koje se nameće je jesu li prostorije manje zgrade bile dodane u vrijeme gradnje hotela, budući da su ti prostori danas pretvoreni u dvorane, te su mogle poslužiti kao restoranski ili boravišni prostori za goste hotela. Uvidom u projektnu dokumentaciju za okno lifta iz 1907. godine vidljivo je da nisu bile dio hotela. Kada je izvršeno spajanje tih dviju zgrada pojašnjavaju nacrti iz 1928. godine, prema kojima je vidljivo da je Francesco Rauschel, kao investitor, ponovo zatražio od inženjerskog tima G. Angyal&P. Fabbro, izradu nacrtu za adaptaciju prizemlja hotela. Na postojećoj zgradi izvršenim probojima zida nadodani su prostori susjedne zgrade do visine prizemlja i prvoga kata. Otvoren je i novi ulaz u hotel u sklopu prizemlja iste zgrade.³⁸

Na prvome katu pročelja okrenutom Korzu, iznad mezanina, nalaze se dvije pregrade od kovana željeza koje onemogućuju onome tko se njime kreće prolaz do drugih soba. Kako je današnjim tlocrtom teško utvrditi gdje se nalazio hotelski restoran, mogli bismo pretpostaviti da se nalazio upravo na prvom katu i to u njegovom centralnom dijelu, zbog duže površine balkona koji nije pregrađen. Na taj se dio balkona izlazilo kroz četvora balkonska vrata koja odražavaju kontinuitet unutrašnjeg prostora, što bi moglo ići u korist ovakvoj tvrdnji.

Najljepši niz koji se ostvaruje na fasadi je onaj na zadnjem katu koji je otvoren natkrivenim lođama. Vanjski se prostor oblikuje ujednačenim ritmom stupova koji odvajaju lođe, balkonska vrata i ukrasne, metalne konzole koje podržavaju strehu zdanja. Iz soba okrenutih na Korzo, te onih okrenutih na Via Andrassy, pruža se prekrasan pogled na središte grada i na Civitas Nove.

U šetnji današnjim Korzom fasade Ambrosinijevih zgrada i dalje plijene pozornost svojim izgledom. One pokazuju da je Emilio Ambrosini, živeći i radeći u Rijeci, pomno promišljao podneblje. Otvorenost investitora pristupu i novim idejama odrazit će se i na izgledu zgrada koje projektiraju riječki arhitekti koji nisu živjeli izolirano od europskih strujanja, već su vodili računa o novostima koje se nisu sustezali primijeniti. Ako su imali povjerenje i suglasnost naručitelja, uspjeh nije izostao.

Vanjski izgled zgrada mnogo govori o njihovim vlasnicima. Naručitelji će zahtijevati inovacije u gradnji svojih zdanja shvaćajući da arhitektura može postati njihov društveni i politički odraz. Tako se od građevine više neće očekivati samo da bude funkcionalna i estetski prihvatljiva

već će morati postati neka vrsta spomenika, obilježje onoga tko ju podiže. Takvom idejom riječka buržoazija preobražava Rijeku u grad europskog sjaja i otmenosti, čemu i Ambrosini daje i svoj pečat.

Intervencije koje su se izvodile u središtu Rijeke početkom stoljeća svodile su se uglavnom na interpolaciju pojedinačnih građevina. Ponekad takve građevine nisu bile u suglasju s okolnim zgradama. Ambrosini je pod utjecajem naprednih stavova svojih naručitelja, a i zbog novog Građevinskog pravilnika, uspio realizirati navedene građevine koje kontriraju skromnom građanskom bidermajeru Korza iz prve polovice 19. stoljeća.

Hotel »Royal«, kuća Schittar te kuća Milcenich-Cerniak kao najupečatljivija Ambrosinijeva ostvarenja u stilu secesije su i primjer koji pokazuje da su se ona planirala kao rezultat ideje osuvremenjivanja Korza. To su vrhunski riječki primjeri »čistog« secesijskog stila. Hotel »Royal« u interijernom i eksterijernom kontekstu ukazuje na ono što secesija jest; stil koji u potpunosti odbacuje prošlost i povijesne stilove kako bi otvorio prostor za stvaranje nečeg novog, originalnog. Dekorativni repertoar korišten na fasadama nastaje kao rezultat Ambrosinijevih interpretacija lokalnih biljnih vrsta u maniri secesije. Radi se o zdanjima koja se od ostalih razlikuju jedinstvom sadržaja i forme. Ambrosini je u konačnici uspio ostvariti spoj kojim je pomirio visinu objekta u proporcijama monumenta s dekoracijom pročelja čineći zgradu ne masivnom, već uravnoteženom.

Ambrosinijeve zgrade govore o zaboravljenoj prošlosti nekoć slavnih riječkih obitelji. Zahvaljujući radu arhitekta poput Ambrosinija, Rijeka i danas blista u području hrvatske arhitekture. Svojim monumentalnim volumenom, reprezentativnim habitusom i ikonografijom nosi obilježja novoga doba.

BILJEŠKE

1 Tome u prilog ide osvrt francuskog publiciste Henrija Avelota koji je prilikom posjeta Rijeci krajem 19. stoljeća u svom putopisu zabilježio sljedeće: »Rijeka ima velikih pretenzija; želi postati velegrad. Ima lijepo korzo, široke ulice, lijepe i velike kuće. Držim da je njezina luka jedna od najljepših na Jadranu« /M. DESPOT, *Strani pisci o Rijeci i Hrvatskom primorju u 18. i 19. stoljeću*, u: »Riječka revija«, III, br.1-2, Rijeka, 1954., 44/ Civitas Novae raste blokovskom gradnjom na nasutom terenu izvan parametara nekadašnjih gradskih bedema i kula koje su srušene dekretom Josipa II. 1780. (*Plan slobodne luke i grada Rijeke kapetana von Benka*, 1776. i *Plan grada i luke nepoznata autora*, 1778.) (OLGA MAGAŠ, *Urbani razvoj Rijeke*, u: *Arhitektura historizma u Rijeci*, Moderna galerija MMSU, Rijeka, 2001., 64)

2 Prvi uvedeni tramvaji išli su na konjsku zapregu. U javnom tisku moglo se čitati da se moglo brže stići s jednog dijela grada na drugi pješice, nego rabeći usluge tramvaja. No tijekom vremena tramvaj će postati omiljeno gradsko prometalo.

3 Luka je u većem dijelu definirana Bainvilleovim planom iz 1843. koji započinje nasipavanjem morskoga žala i produljenjem drvenih gatova. Francuski graditelj Hilarion Pascal, koji je stigao u Rijeku 1870., izradio

je projekte proširenja luke 1880. i 1884. Od 1872. do početka 20. stoljeća gradnjom nekoliko lučkih gatova i zaštitnog lukobrana »Molo longo« (dug 1705 m) formiran je lučki bazen površine 52 ha s prostranom skladišno-manipulativnim obalom i postrojenjima željezničkog kolodvora. Generalni rukovodilac poslova u razdoblju od 1837.-1907. bio je inženjer A. Hajnal. (OLGA MAGAŠ (bilj. 2), 82)

4 BRUNO MILIĆ, *Urbani razvoj gradova na tlu Hrvatske – 19. stoljeće*, u: »Prostor«, 14, Zagreb, 2006., 199

5 ILONA FRIED, *Fiume, città della memoria: 1868-1945.*, Del Bianco editore, Udine, 2005., 61

6 Do 1872., kada na mjesto gradonačelnika dolazi Giovanni Ciotta, u Rijeci se intenzivirala gradnja od strane mađarskih arhitekata. Razlog je tzv. »riječka krpica« 1868. godine, kojom se ostvarila težnja Mađara za stvaranjem Mađarskog primorja. Iz Budimpešte dolaze arhitekti koji su uglavnom svojim gotovim planovima i projektima, bez uvida in situ gradili svoja zdanja. Dolaskom Ciotte za gradonačelnika angažman mađarskih arhitekata u gradu se smanjuje. Giovanni Ciotta uz pomoć Giuseppea Learda osniva Građevinski ured, raspisuje natječaj za nove arhitekate i tehničare 17. 3. 1873. kojim se počinju upošljavati tršćanski arhitekti. (RADMILA MATEJČIĆ, *Uloga tršćanskih arhitekata u monumentalizaciji Rijeke*, u: »Peristil«, 31-32, Zagreb, 1988./89., 158)

7 Zbog velikog broja domaćih projekatana u to vrijeme riječka arhitektura mogla je imati odlike provincijalne, no kako su bili angažirani i inozemni arhitekti ili specijalizirani atelijeri za pojedini tip objekta, do toga nije došlo. (JULIJA LOZZI-BARKOVIĆ, *Secesija u arhitekturi Rijeke*, ICR, Rijeka, 2010., 45)

8 Palazzo Rinaldi (1890.) je jedan od pokazatelja koliko se Rijeka htjela približiti izgledu Trsta. U prizemlju palače nalazila se omiljena kavana »Schenk« koja je imala veliku terasu na trgu, a iznutra je bila gotovo identična interijera kao kavana »Degli specchi« hotela »Garni« (1872.-73.) u Trstu (DAINA GLAVOČIĆ, *Stambena arhitektura*, u: Arhitektura historizma u Rijeci, Moderna galerija MMSU, Rijeka, 2001., 128-130 ; Francesca Grippi, *Hotel Garni*, u: Trieste 1872.-1917, guida all'architettura, MGS Press, Trieste, 2007., 126

9 Osnovne biografske podatke koji su uključivali i cijelu njegovu obitelj dobili smo istraživanjem arhivske dokumentacije Ureda za registraturu (Ufficio Anagrafo del Comune di Trieste). Podaci su bili okosnica daljnjeg sustavnog istraživanja Ambrosinijeve biografije.

10 U Državnom arhivu Trsta, u uredu Namjesništva za Primorje (Archivio di stato di Trieste, I.R.Luogotenenza del Litorale) u omotnici 571, redni broj 14/2, protokolirano brojem 4490/1891., sačuvani su dokumenti iz mjeseca prosinca 1890., u kojima je prezentirao svoj životopis i podatak o zvanju inženjera.

11 Oko njegovog školovanja u Grazu bilo je mnogo dvojbe. Prvotnim istraživanjem u arhivima Graza nisu bili pronađeni nikakvi relevantni podaci koji bi ukazivali da se školovao u tom gradu. Istraživanje se proširilo na bečki arhiv u kojemu nismo pronašli trag njegova mogućeg školovanja. Stoga se bilo potrebno vratiti u Graz, budući da su pronađeni dokumenti u Rijeci ukazivali na njegovo školovanje u tom gradu. No i dalje je ostao nejasan točan naziv škole ili ustanove. U pronađenim dokumentima Državnog arhiva u Trstu stoji podatak da je završio Inf. Reg. Politecnico di Graz, što bi se moglo tumačiti i kao Infantierie Regiments, dakle kod tehničko-vojne strukture stacionirane u Grazu. Nakon godine dana u Arhivu Tehničkog Univerziteta u Grazu (Archiv und Dokumentation – Technische Universität Graz) pronašli smo svjedodžbe, ali na ime Hermann Ambrosini s upisanom točnim datumom, ali krivom godinom rođenja 21. 8. 1847. (a ne 21. 8. 1845.) čime se utvrđuje da je Emilio Ambrosini pod imenom Hermann (od Erminio?) Ambrosini završio K.K. (Kaizer und Königin – Carsku i kraljevsku) Technische Hochschule u Grazu. K.K. visoka tehnička škola u Grazu bila je institucija koja je prethodila Tehničkom univerzitetu u Grazu. U vrijeme školovanja nastanjen je u Grazu u Grazbachgasse 15, a potom u Jakomingasse 26.

12 Pregledavanjem projektne dokumentacije koja se nalazi u Arhivu urbanog planiranja grada Trsta pri Tehničkom arhivu (Archivio Tecnico - Servizio Pianificazione Urbana di Trieste) nije se naišlo na potpis ili bilo koji pismeni ukaz o direktnom sudjelovanju Emilija Ambrosinija u

izgradnji ili projektiranju zgrada u Trstu kako u ime firme Naglos & Buzzi, pa ni u svoje osobno.

13 U tom razdoblju Emilio Ambrosini se ženi 8. listopada 1877. Annom Stammer rođenom u Trstu 1842. godine. Vjerojatno je u trenutku vjenčanja bila u drugom mjesecu trudnoće. Dana 24. travnja 1878. slave rođenje Marija Ambrosinija, svog jedinog djeteta. U daljnjem životu Mario, poput svog oca, završava 1900. godine Industrijsku školu u Trstu. Postat će očevo poslovni partner. Zadnji zabilježeni datum kojim je Trst vezan uz Marija Ambrosinija je 10. 3. 1914. godine, no nakon toga mu se gubi trag. Pretpostavlja se da je život nastavio u Rimu ili, kako navodi Anita Antoniazzi Bocchina u svojoj knjizi *Architettura funeraria in Europa*; Fiume Il cimiterio di Cosala, nastavlja posao svog oca u Rijeci te umire 1917. godine u vojnom logoru u Mađarskoj.

14 Gradnja dječjeg vrtića »Clotilde« bila je dobročiniteljska gesta. Contessa Hedviga Zichy rođena Wimpfen, žena tadašnjeg guvernera grada Rijeke Augusta de Zichyja, založila se 1884. za gradnju vrtića za djecu radničkih obitelji iz tadašnjeg prigrada na zapadnoj strani grada, Plasse – »Asilo Clotilde«. Na ideju dolazi nakon što je nadvojvotkinja Clotilda, žena ugarskog palatina u Rijeci, 9. 5. 1884. rodila kćer. Nadvojvoda Josip, ugarski palatin, često je sa svojom obitelji boravio u Rijeci koja je bila njihova zimsko boravište. Obitelj je boravila u svojoj palatinskoj riječkoj rezidenciji Vili Giuseppe. Plemenita contessa Hedviga Zichy 10. 5. 1884. pokreće inicijativu, u znak sjećanja na sretan događaj rađanja princeze u Rijeci, postavljanjem kamena temeljca za filantropsku instituciju čiju će neospornu potrebu prihvatiti cijela populacija Rijeke zahvalna na tom činu.

15 Giardino pubblico ili nekadašnji Park Cecilinovo najznačajniji je riječki perivoj; osnovan je 1874. godine. Ime Cecilinovo dobiva po imenu lokaliteta na kojem se nekada nalazila stara gotička kapela sv. Cecilije, zaštitnice glazbe, sagrađena uz potok što je žuborio na mjestu današnje ulice Potpinjol, a ulijevao se more. U blizini kapelice nalazio se zdenac pitke vode koji je donekle i utjecao na izbor ovog lokaliteta za gradski perivoj. Na otkupljenom zemljištu baruna Vranczyanya dr. Filibert Bazarig projektira perivoj na poticaj gradonačelnika Gioanninija Ciotte. Prema zapisima perivoj se sastojao iz dva dijela: gornjeg podijeljenog na tri terase različite visine i donjeg s jezercem nepravilna oblika, poluotočićem s lanternom i kućicom za labudove. Zadnje preoblikovanje i obnovu doživljava 1951. godine kada se donji dio perivoja preuređuje u pejzažnom stilu, dok je gornji zadržao svoj prvobitni izgled koji će kasnije nažalost doživjeti izmjene. (MLADEN OBAD ŠČITAROCI, BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠČITAROCI, *Gradski perivoji Hrvatske u 19. stoljeću*, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2004., 175)

16 NANA PALINIĆ, *Zgrade zdravstva i socijalne skrbi*, u: katalog izložbe Arhitektura historizma u Rijeci, Moderna galerija MMSU, Rijeka, 2001., 293

17 Neorenesansa bi se koristila u slučajevima kada je građevinom trebala biti doznačena njezina funkcija u smislu odgoja i obrazovanja i novčarstva. Tako je neorenesansa postala obvezan stil za sveučilišne i javne zgrade, banke i financijske ustanove, kao i za urbane vile.

18 THEODOR DE CANZIANI JAKŠIĆ, *Dekorativno fasadno slikarstvo u Rijeci*, u: katalog izložbe, DARI, studeni/prosinac, Rijeka, 2001., 6

19 Emilio Ambrosini, u naponu svoje stvaralačke snage, u dobi od 67 godina, zbog narušena zdravlja dugom i teškom bolešću odlazi u Beč kako bi u ondašnjim medicinskim ustanovama potražio izlječenje. Umire u bečkom Sanatoriju 25. studenog 1912. Njegovi posmrtni ostaci dopremljeni su u Rijeku vlakom. U ranim prijepodnevnim satima 29. studenog 1912. godine organiziran je sprovod uz prisustvo velike broj ljudi kao dokaz žaljenja za gubitkom poštovanog građanina. Povorka se formirala na Piazza del Comercio (današnji trg Žabica) koja se uputila prema groblju na Kozali, gdje su pokopani njegovi posmrtni ostatci.

20 JULIJA LOZZI-BARKOVIĆ, (bilj. 7), 30

21 Poduzeće Corossacz & Figlio 1900. traži građevinsku dozvolu za podizanje vile kojom se inaugurira gradnja u Via della Salute (danas Laginjina ulica). Po odobravanju njihove zamolbe, 1902. od Emilija Ambrosinija naručuju izradu projekta. Ambrosini, neopterećen uvjetima naručitelja, osmišljava vilu u koju će unijeti elemente novoga stila koji

se čita u njenom unutranjem rasporedu i vanjskoj dekoraciji. Koristeći Opatiju kao izvor i nadahnuće, Ambrosini za naručitelje planira građevinu sljedećih karakteristika: dvokatnost, asimetričnost, razvedenost kao rezultat načina oblikovanja prostora iznutra prema van i terena. Zbog lokacije na kojoj se nalazi i poštivanja mediteranskog ambijenta te što veće insolacije prostorija, svako od četiri pročelja vile tretira drugačije. Južno pročelje je otvoreno kroz dva kata sa po pet prozorskih osi okrenutih prema moru; s prozora se pružao pogled na panoramu grada. Vlasnik je prolazeći kroz vrt ulazio kroz salon u vilu na prvom katu. Drugi ulaz u vilu se nalazio u stubišnom tornju na sjevernoj fasadi. Nastaje kao posljedica razmišljanja o što boljoj iskoristivosti prostorne površine za stanovanje. Stubište koje se u razdoblju historicizma redovito uvodilo u prostore stanovanja u ovom se slučaju ističe kao zasebna jedinica oformljena tornjem. U stubišni se toranj ulazilo kroz izbačeni ulazni portal iznizirane razine pada Via della Salute i vile. Opremljen je impresivnom kovanoželeznom ogradom sa stubišnim kandelabrom. Kako se radi o vili s prizemljem i dva kata identična tlocrta prostorija, može se pretpostaviti da je vila izgrađena i kao investicija u kojoj su vlasnici mogli iznajmljivati jedan stan.

22 Pretpostavljamo da je Emilio Ambrosini za takvo rješenje mogao biti potaknut Bastlovim nacrtom trgovačko-stambene zgrade s foto atelijem u potkrovlju iz 1900., koji je bio objavljen u časopisu »Der Architekt« 1900. (ALEKSANDER LASLO, *Lica moderniteta 1898. – 1918.* u: Secesija u Hrvatskoj, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 2003., 23)

23 Edmondo Jelušić (Ielussich, Jellusig) imao je fotografsku radnju u Kastvu. Godine 1886. Jelušić je imao stalno boravište u Voloskom, a dobiva odobrenje za otvaranje fotografskog salona u Opatiji. Njegov prvi fotografski atelijer u Rijeci ubilježen je 20. 9. 1887. u Zagradu. Na poledini svojih fotografija kao mjesto atelijera obilježavao je Opatiju i Rijeku. Mnoge fotografije u obiteljskim albumima u Rijeci, Opatiji i Kastvu prikazuju osobe s atelijerskom dekoracijom najčešće bez oslikane pozadine. (ERVIN DUBROVIĆ, *Arte miracolosa: stoljeće fotografije u Rijeci*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1995., 67-68)

24 »Sutra će, u elegantnoj zgradi na Korzu, izgrađenoj izuzetnom brzinom, biti otvorenje novog umjetničkog fotografskog ateliera renomiranoga dvorskog fotografa gospodina Edmonda Jelušića. Iz nekoliko radova mogli smo se uvjeriti da je gospodin Jelušić bio strastven i izuzetni znalac Daguerrove umjetnosti i stoga će njegov »atelier« i po vanjskoj eleganciji i po značajnoj graditeljskoj izvedbi zasigurno biti ukras grada. (Un nuovo atelier fotografico, u: »La Bilancia«, Fiume, 17. 3. 1906., 3)

25 Današnja Adamićeva ulica. Fotografski atelijer gospodina Ielussicha otvoren je 18. ožujka 1906. godine.

26 Giuseppe (Jozsef) Farkas rođen je u Mađarskoj, u mjestu Aranzos, 24. 8. 1867. godine. Diplomirao je 1895. na Politehničkom fakultetu u Budimpešti, na kojem je stekao zvanje građevinskog inženjera. Godine 1900. se spominje u Rijeci kao inženjer, a prijavljen je na adresi Via Molino 2. Posao će dobiti u gradskom Građevinskom uredu. Potpisuje velik broj nadzora nad izgradnjom objekata, a i kao autor samostalnih projekata (grupa autora, *Biografije graditelja*, u: Arhitektura secesije u Rijeci (2. knjiga), Moderna galerija, Rijeka, 2001., 525-526)

27 Danas je nažalost cijeli prozor izgubio svoj nekadašnji izgled zbog toga što je zamijenjen, te je jedino vidljiv iz projektne dokumentacije zgrade.

28 Uporaba kružnog prozora ukazuje nam na belgijski art nouveau, koji je tipičan za taj stil.

29 Francesco Rauschel je bio i dvorski dobavljač »njezine carske i kraljevske visosti nadvojvotkinje Clotilde« te osobiti dobavljač »njezine kraljevske obitelji vojvotkinje Marije d'Orleans« (JULIJA LOZZI-BARKOVIĆ, (bilj. 7), 185)

30 Il nuovo fondaco manifatture Rauschel in Corso, u: »La Bilancia«, Fiume, 2. 10. 1907., 2

31 Premda u arhivskoj građi ne postoje nacrti koji bi se potvrdili Ambrosinija kao autora ovoga zdanja, ono mu se oduvijek pripisivalo. Jedinu izvor o mogućem autorstvu bio je nacrt lavlje glave-maskerona kojeg je Julija Lozzi – Barković pronašla u privatnom arhivu obitelji Rizzo u Trstu. Na crtežu je pečat u donjem desnom kutu »Emilio Ambrosini

ingegnere-Architetto«. Domenico Rizzo, klesar-dekorater, bio je jedan od poslovnih suradnika Emilija Ambrosinija zadužen za izvođenje arhitektonske plastike na fasadi kuće Rauschel. Studirao je u Berlinu i Beču, a karijeru je započeo u Trstu. U vrijeme svog boravka u Rijeci bavi se izradom simboličko-religioznih plastika za grobnu arhitekturu i pročelnom plastikom.

32 »U novoj i krasnoj zgradi gosp. Frana Rauschela na Corsu, sinoć je otvoren promet njegov novi dućan rukotvorne robe, koji zaprema čitavo prizemlje i čitav visoki i prostrani mezanin. Rauschelova palača i dućan jest jedna novost, unicum svoje vrste na Rieci. Izgleda, kao da je netko uzeo iz kojega velegrada jedan od najljepših dućana te ga prenio ovamo k nama na Rieku. Cijeli grad a naročito Corso sa veličanstvenim dućanom gospodina Rauschela je vrlo mnogo dobio, te s ove strane bez sumnje zaslužuje iskreno priznanje od riečkog građanstva. Svaki riečanin sa osobitostima zadovoljstvom i ponosom gleda, da nam se Rieka, a naročito Corso poljepšava i usavršuje, a to me je gosp. Rauschel sa ovim svojim mnogo doprinio. Dućan je uređen najmodernije; imade krasne ogromne izloge, razsvjetljene svjetlom od plina i elektrike; unutra je ogromna zaliha svakovrstne rukotvorne robe, a isto tako ogromna zaliha svakovrstnih sagova. Za poslugu občinstva i obavljanje prometa zaposleno je u dućanu oko 40 pomoćnika. U ovom velikom i odvažnom poduzeću želimo gosp. Rauschelu sretan uspjeh!« (Novi dućan gosp. Frana Rauschela na Corsu, u: »Novi list«, Rijeka, 3. 10. 1907., 2)

33 Potreba za gradnjom hotela u to vrijeme bila je velika. To nam potvrđuje i članak objavljen u »Novom listu«. On glasi: »...Premda mi na Rieci imamo nekoliko baš lijepih hotela, opet ih je premalo za veliki promet stranaca, koji ovuda prolazi i koji iznosi godišnje do 50.000 osoba. U neko doba godine nije na Rieci apsolutno moći dobiti niti jedne sobe. Zato će novi hotel dobro doći. Osim toga on će uljepšati Corso i potaknuti druge kućevlasnike, da se dadu na rušenje svojih starih kuća i izgradjivanje novih. Ovom prilikom jedan prijatelj našeg lista dao nam je zgodnu ideju, da ju lanciramo u javnost. Ne bi li se naime občina pobrinula, da prigodom ovih radnja, osigura sebi jedan maleni prostor, toliko, koliko bi bilo dostatno, da probije jednu ulicu u stari grad? Potreba ove sveze vrlo se osjeća, a ovakova ulica veoma bi doprinijela k asaniranju staroga grada, gdje bi se u direktnoj svezi i blizini sa Corsom, u brzo počeli rušiti kojekakvi kućarci. Občina bi, razmjerno sa malo troška, mogla puno doprinijeti za podignuće starog grada.« (Novi hotel i nova ulica, »Novi list«, Rijeka, 1915., 4) Hotel »Royal« je često mijenjao zakupce, što potvrđuje oglas: »Otvorio se 1. studenog ove godine na Rijeci hotel Royal (44 sobe) u ulici Lod. Kossuth br. 10. Hotel je sasvim obnovljen, istodobno gostiona Al cervo d'oro sasvim restaurirana. Josip Mileta, vlasnik (»Primorske novine«, Sušak, 14. 11. 1916., 4) (JULIJA LOZZI-BARKOVIĆ, (bilj. 7), str. 185) Pred kraj je hotel »Royal« bio dependansa hotela »Bonavia« poznata pod imenom hotel »Zagreb« dok se njegovi prostori nisu preuredili u urede općinskih službi. Danas se u ovoj zgradi nalaze uredi raznih službi Primorsko-goranske županije.

34 Tvrdnja je pomalo kontradiktorna jer u istoj knjizi autorica navodi da je Mario Ambrosini preminuo 1917. godine u Mađarskoj. Iz tog bi razloga takvu tvrdnju trebalo ponovo preispitati budući da ne postoji projektna dokumentacija koja bi išla u prilog njenom potvrđivanju. (ANITA BOCCHINA ANTONIAZZO, *Architettura funeraria in Europa; Fiume, Il cimitero di Coasala*, Padova, 1995., 292)

35 Kada se govori o preklapanju bečkog i riječkog genijus loci, misli se na uporabu dekorativnih elemenata poput aplikacija u obliku kestena lišća. Riječki genijus loci se očituje u dekorativnoj plastici pročelja izraženoj reljefima koji predstavljaju listove lovora, bobica lovor višnje, vrtne ruže, vinove loze...

36 Zahvaljujući susretljivosti uposlenika Primorsko-goranske županije gospode Ive Josipović, gospodina Branka Škrobonje i Renata Ivanića, omogućen mi je pristup unutrašnjosti zgrade bivšeg hotela »Royal« i njezino detaljno istraživanje. Iz dokumentacije su izvučeni planovi evakuacije koji su zbog ucrtanih tlocrtnih rasporeda katova poslužili za razumijevanje unutrašnjosti zgrade bivšeg hotela »Royal«.

37 Progetto di un ascensore da costruirsi nella casa Rauschel in Corso dalla parte di levante HR-DARI, JU-51, kut. 151, 58/2/1907.

38 HR-DARI, JU-51, kut. 170, 41/2/1928.

Summary

Branko Metzger-Šober

Emilio Ambrosini's Art Nouveau Architecture in Rijeka's main street Korzo

The article makes a short introduction to the urban development of Rijeka from the end of the nineteenth and the beginning of the twentieth century as well as to the role of Triestine architects in the construction of the city. At the beginning of the twentieth century one notices the appearance of a new style in Rijeka – Art Nouveau – that rarely occurred in a pure form. It emerged as a compromise between the old – Historicist – and the new – Art Nouveau – style, depending on the openness of the investor. Triestine Emilio Ambrosini was the first architect who brought Art Nouveau elements to Rijeka's architecture. He was born in Trieste, educated in Graz and achieved professional success in Rijeka. Examples of Art Nouveau architecture in Rijeka originated in his office and the most successful ones on Korzo (Corso) include the Rauschel house (the former Royal Hotel), the Schittar House and the Milcenich-Cerniak House. During their extension, Emilio Ambrosini managed to purify his style, turning them into genuine Art Nouveau houses. This was helped by the fact that the investors wanted the architecture of Rijeka to be more akin to that of Central Europe.

Investors who perceived Ambrosini's work as solid, required innovation in the construction of their buildings as they realized architecture could become a reflection of their social and political status. In order to demonstrate that they belonged to a new class, whose members led cosmopolitan lives in discordance with technological developments and social changes in Rijeka, investors encouraged Ambrosini to consider creative solutions for the establishment of a new language in architecture.